

Rezidenční segregace: příčiny, důsledky a možnosti prevence

Luděk Sýkora

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
Centrum pro výzkum měst a regionů
Global Urban Development Institute

Sociálně deprivované / vyloučené lokality

- územní **koncentrace**
 - **úpadku**, sociálně slabého a znevýhodněného obyvatelstva, **chudoby, vyloučení**
 - špatných nebo kvalitativně horších **životních podmínek**: bydlení, veřejné prostory, služby, kulturní a volnočasová zařízení, dopravní dostupnost
 - často v situaci **prostorové separace, odloučenosti** a špatné **dostupnosti**
 - umocněno **symbolickým vyloučením** ve veřejném diskurzu
 - **segregace, rezidualizace a stigmatizace**

Ohrožení a rizika

- na úrovni sociálně deprivovaných / vyloučených lokalit a jejich obyvatel
 - **koncentrace sociální nerovnosti a nespravedlnosti**
 - **segregace a izolace** od zbytku společnosti
 - **reprodukce** a posílení nerovností, úpadku, chudoby
 - **mezigenerační transfer** způsobu života ve stavu sociálního vyloučení
- na úrovni města, regionu a společnosti
 - narušení vnitřní **sociální soudržnosti**
 - zhoršení vnější **atraktivity/přitažlivosti**
 - **šíření úpadku** do okolních čtvrtí

Agenda pro veřejnou intervenci

- Co chceme?
 - zamezit dalšímu **úpadku, exkluzi a segregaci v deprivovaných zónách** (nechceme koncentrovanou chudobu)
 - zamezit dalšímu **nárůstu sociálně-prostorových disparit** (nechceme rozdělené město a region)
 - zamezit **vzniku** sociálně-deprivovaných zón tam, kde se k tomu vytváří podmínky (nechceme sociálně-deprivované zóny)
- **pomoc a prevence**

Rezidenční diferenciaci ve městech

- města: rozmanitá **mozaika** rezidenčních čtvrtí a zón - skupiny obyvatel nacházejí pro svá bydliště odlišné lokality tak, aby odpovídaly jejich ekonomickým možnostem, způsobu života, sociálním vazbám, rodinnému stavu, věku či národnosti
- rezidenční **diferenciaci**: **přirozený** projev sociálních a kulturních rozdílů mezi lidmi, jejich preferencemi a ekonomickými možnostmi
- rezidenční diferenciaci je **funkční** a má **pozitivní** důsledky - rezidenční prostředí se sociálně a kulturně blízkými obyvateli charakterizuje
 - sdílený **životní způsob**, podobné **zájmy** a **potřeby**
 - vyšší míra vzájemné **důvěry** a sociálních **kontaktů**
 - méně konfliktů, **spolupráce** a vzájemné **podpora**
- Chicagská škola sociální ekologie hovoří o **přirozených oblastech**

Rezidenční segregace

- **Sociálně vyloučené lokality** – ghetta
- **Oplocené a strážené rezidenční komplexy** – citadely
- Upadající a chátrající čtvrtě
- Exkluzivní rezidenční lokality

rezidenční segregace

Segregace

- **koncentrace** sociálních skupin v nerovném postavení do vybraných území obývaných dominantně danou skupinou
 - **izolace** sociálních skupin v nerovném postavení a jimi obývaných lokalit od zbytku společnosti
 - **území: koncentrace a izolace**
 - **obyvatelstvo: sociálně-nerovné postavení**
- velká koncentrace sociální skupiny v nerovném postavení je izolací
- izolace se utváří i prostorovou separací a horší dostupností a tím se posiluje i sociální nerovnost

sociálně-prostorová dialektika

Segregace a separace

- koncentrace sociálně slabých a znevýhodněných obyvatel v sociálně vyloučených lokalitách – **nedobrovolná, vynucená segregace**
- koncentrace bohatých a mobilních v exkluzivních čtvrtích – **dobrovolná, chtěná separace**
- rezidenční diferenciaci/segregaci ve městě určují sociálně silní a mobilní, kteří svým výběrem v prostoru města a často i explicitní separací **předurčují možnosti ostatních obyvatel** a tak i koncentrace sociálně slabých a znevýhodněných

sociálně a prostorově integrovaný přístup

Rezidenční segregace

lokality segregace a separace sociálně-prostorové formace

- **homogenní sociální skupina** koncentrovaná ve specifické lokalitě
 - vnitřní podobnost (a soudržnost) obyvatel
 - vnější odlišnost od okolních populací
- uzavřené a střežené komplexy (gated communities)
- sociálně-vyloučené lokality

nové sociálně-prostorové formace

- **symboly** nově utvářené krajiny našich měst a regionů
- **příklady** nově vznikajícího charakteru segregace našich měst a regionů

Proč je segregace problém ?

- Oddělení různých sociálních skupin do odlišných rezidenčních prostředí vede k **omezení komunikace a důvěry** mezi různými skupinami obyvatelstva a oslabení sociální **soudržnosti** společnosti
- Segregace nadále **posiluje** sociální nerovnosti
- Segregace sociálně slabých **omezuje** jejich **možnosti** čerpat z kulturního a sociálního kapitálu těch, kteří jím disponují
- Prostředí rezidenční čtvrti, sociální skladba a společenský život ovlivňují chování, postoje i životní příležitosti zde žijících obyvatel. Reprodukce odlišných životních způsobů vede k vytváření **paralelních světů**.

Environmentální nespravedlnost

- situace, kdy obyvatelé s nižším postavením žijí v lokalitách s horším životním prostředím, např. v blízkosti dálnic, skládek a spaloven odpadů, a mají také často horší přístup ke službám, hromadné dopravě, dětským hřištím a parkům - **distributivní stránka environmentální nespravedlnosti**
- možnost ovlivnit lokalizaci zařízení zhoršujících životní prostředí, která jsou častěji umísťována právě do sousedství čtvrtí sociálně slabých - **procedurální stránka environmentální nespravedlnosti**

Příčiny segregace

- Potřeby, preference, možnosti sociální **nerovnosti a odlišné šance** v přístupu k bydlení
- **Rozmanitost lokalit** z hlediska podmínek a kvality života

lidé v nerovném postavení v různorodém **terénu**

nerovnoměrné prostorové rozmístění bydlíšť
různých sociálních skupin obyvatel

rezidenční diferenciaci → **segregace**

Sociální rozvrstvení / stratifikace

- důsledek **společenské dělby práce**, ta vede k vyšší efektivitě společenského systému
- na sociální stratifikaci má hlavní vliv **ekonomické postavení**
- ekonomické postavení zpravidla ovlivňuje **věk, pohlaví, etnická nebo rasová příslušnost** (rasová diskriminace je klíčovým faktorem ekonomické nerovnosti v USA)
- někteří lidé mají k určitým činnostem a rolím lepší **předpoklady** než jiní, některé role a činnosti přinášejí lepší **postavení a hodnocení**, a naopak určité postavení umožňuje dosáhnout na lépe hodnocené činnosti

Sociální nerovnosti

- **nerovné postavení** jedince, domácnosti nebo sociální skupiny ve společnosti vyplývající z **bohatství, příjmů, moci** rozhodovat či **diskriminace**
- **nerovné rozdělení** blahobytu a moci je většinou společnosti přijímáno a považováno za oprávněné
- některé nerovnosti jsou ale vnímány jako **nespravedlnosti**: jde zejména o praktiky diskriminace i vysokou míru příjmových nerovností a z toho vyplývající nerovnosti v přístupu ke vzdělání, na trh práce, k bydlení, zdravotnímu zabezpečení

sociálně-prostorová segregace

zdroje nerovností

- socio-ekonomický status
- příjmy
- etnicita/národnost
- státní občanství
- gender/rod
- náboženství
- sexuální orientace
- věk
- zdravotní omezení

oblasti reprodukce nerovností

- zaměstnání (trh práce)
- vzdělávání
- bydlení
- zdravotnictví
- dostupnost služeb
- kvalita životního prostředí
- náklady na dopravu a energii

vícenásobné komplexní nerovnosti

Diskriminace

- **praktiky, mechanismy a instituce**, které při rozhodování zohledňují etnický původ, věk, sexuální orientaci, náboženské vyznání, politickou orientaci ad., tj. charakteristiky, které nejsou přímým důvodem horších schopností či dovedností **jednotlivce** z hlediska zapojení do společenské dělby práce
- způsobuje a **reprodukuje** nerovné postavení diskriminované sociální skupiny a jejích členů

Symbolické nerovnosti

- **subjektivní symbolické vnímání a hodnocení** sociálních skupin a jejich členů jako nadřazených nebo naopak podřadných a méněcenných
- na základě **podobných skupinových znaků** (etnika, věku či pohlaví) ostatní očekávají, že lidé mají určité **vlastnosti, schopnosti** a způsoby **jednání** - *a priori* zvýhodnění či naopak **znevýhodnění**
- sociální nerovnosti jsou do značné míry **sociálně konstruovány** a **reprodukovány** na základě naší **percepce** odlišných sociálních skupin a **reprezentace a diskurzu** často založeném na dlouhodobě utvářených stereotypech

místa reprodukce komplexních vícenásobných nerovností

- **vzájemná podmíněnost** nezaměstnanosti, vzdělání, zdraví, mobility, kvality bydlení apod. a to na úrovni nejen jednotlivců, ale **rodin** a celých **sociálních skupin**
- k utváření a reprodukci vícenásobné deprivace (nerovnosti) zpravidla dochází ve specifických **lokalitych**, kde se odehrává **běžný každodenní život**
- reprodukce komplexních vícenásobných nerovností je do značné míry vázaná na **lokality sociální deprivace**

sociálně a prostorově integrovaný přístup

sociální vyloučení

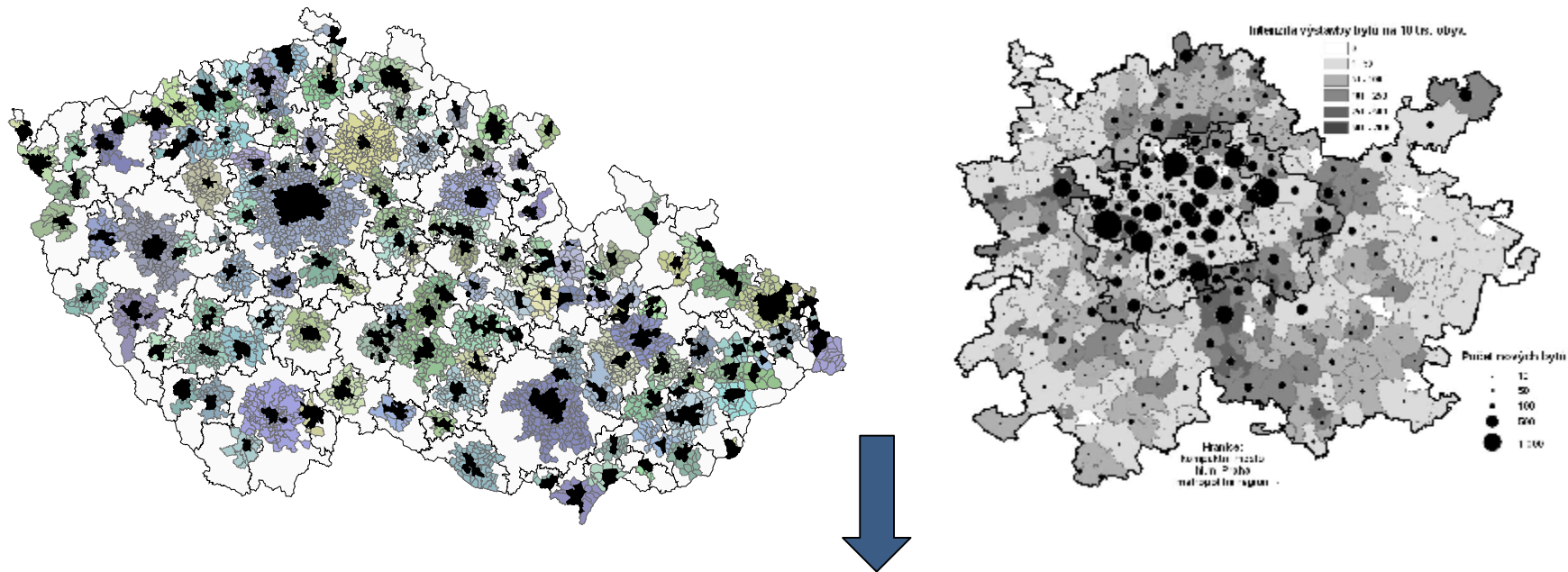
- **extrémní úroveň sociální deprivace** a její reprodukce
- jedinci a sociální skupiny mají výrazně **znesnadněn či omezen přístup k běžným zdrojům**, příležitostem a pozicím nezbytným pro zapojení se do normálního života společnosti - sociálně vyloučení jsou **odříznuti** od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí
- v podmínkách sociálního vyloučení se **posilují a prohlubují specifické hodnoty a normy**, například důraz na přítomnost a neschopnost plánovat do budoucna, pocity beznaděje, bezmocnosti a rezignace
- **marginalizace a stigmatizace** - postavení na okraji společnosti a negativní vnímání zbytkem společnosti

sociální vyloučení v lokalitách a důsledky segregace

- **prostředí** rezidenční čtvrti, sociální skladba a společenský život **ovlivňují** chování, postoje i životní příležitosti zde žijících obyvatel
- segregace sociálně slabých a vyloučených **omezuje** jejich **možnosti** čerpat z kulturního a sociálního kapitálu těch, kteří jím disponují
- koncentrace sociálně vyloučených domácností v prostorově segregovaných lokalitách vede k **reprodukcí a mezigeneračnímu transferu** způsobu života ve stavu sociálního vyloučení a chudoby
- reprodukce specifického životního způsobu vede k vytváření **uzavřených světů**
- oddělení různých sociálních skupin do odlišných rezidenčních prostředí vede k **omezení komunikace a důvěry** mezi různými skupinami obyvatelstva a oslabení sociální **soudržnosti** společnosti
- vysoká segregace nadále **posiluje** sociální nerovnosti a vede k vytváření **paralelních světů**

sociálně deprivovaná zóna součást města a regionu

- trhy práce, trhy bydlení, školství, nabídka a spotřeba služeb a volnočasových vzdělání jsou dnes organizovány v geografických celcích, které přesahují zóny deprivace

**prostorově integrovaný přístup
sociálně deprivovaná zóna v celku města a regionu**

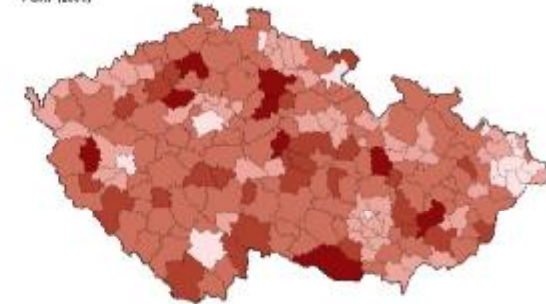
Geografický rozměr sociálních nerovností

- narůstající územní **odlišnosti v sociální skladbě - separace a segregace** sociálně silných a sociálně slabých obyvatel
 - **Mikroúroveň:** sociálně vyloučené lokality x exklusivní čtvrtě a uzavřené a hlídané rezidenční komplexy
 - **Mezouroveň:** velká města a jejich bezprostřední zázemí x venkovské periferie
 - **Makroúroveň:** rostoucí metropolitní a městské regiony x regiony s vysokou nezaměstnaností a závislostí na sociálních dávkách

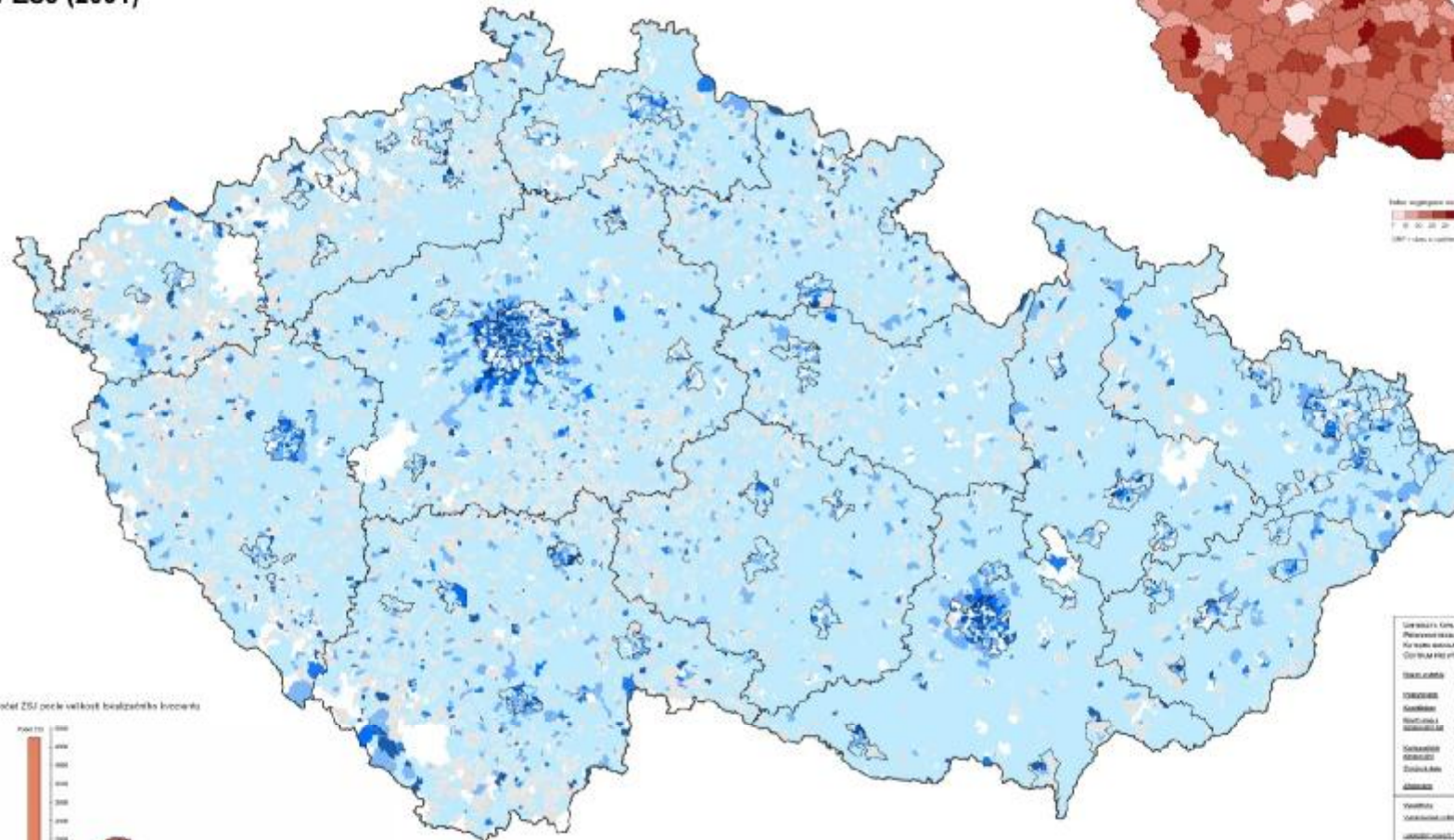
VYSOKOŠKOLSKÉ VZDĚLÁNÍ

Lokalizační kvocient osob s VŠ vzděláním
v ZSJ (2001)

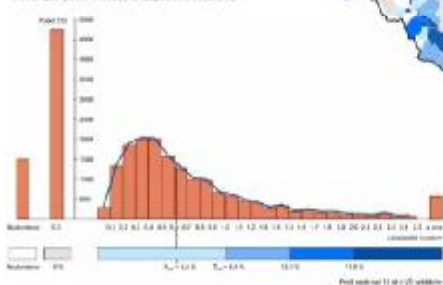
Index segregace osob s VŠ vzděláním
v ORP (2001)

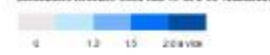
Index segregace osob s VŠ vzděláním
v ORP (2001)

Počet ZSJ podle velikosti běžné obce

Lokalizační kvocient osob nad 15 let s VŠ vzděláním

- ZSJ bez obyvatel
- ZSJ do 504 obyvatel
- ZSJ = základní územní jednotka

- hranice MČSÚ 2016, obyvatel
- hranice kraje
- hranice ČR

Mřížka: EPSG:500
Datum: 5-UTM

Univerzita J. A. Komenského v Brně
 Pedagogická fakulta, s.r.o.
 Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
 Ústav pro regionální rozvoj a regionální ekonomiku

REALIZÁTOR: Ing. Petr Kůrka
ODPovědný: Doc. Mgr. Luboš Janda, Ph.D.
SPOLUPRÁCEJÍCÍ: Mgr. Miroslav Štěpánek, Ph.D.
 Mgr. Jana Křížová

SPOLUPRÁCEJÍCÍ: Petr Kůrka
 Jan Štěpánek
 David Štěpánek
 Miroslav Štěpánek, Ph.D.
 Milan Janda

Vydání:
 2012 (aktualizace 2012) - první vydání bylo v roce 2001

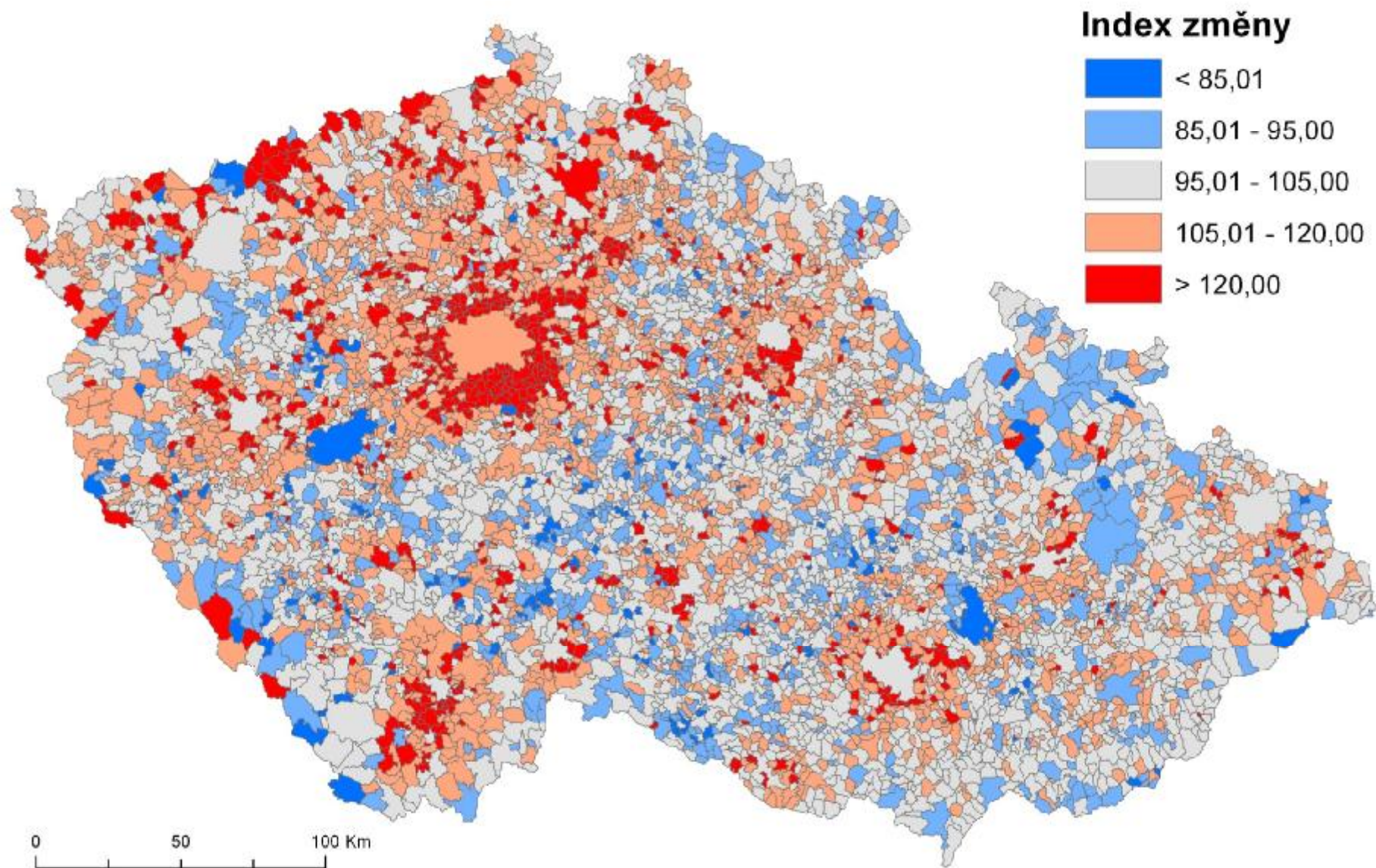
ISBN 978-80-7033-111-1

Podpora: Projekt financován z prostředků Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT) a z prostředků Ministerstva zemědělství ČR (MŽP) v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OPVK) - specifický záměr č. 1/2014: Podpora rozvoje vysokých škol.

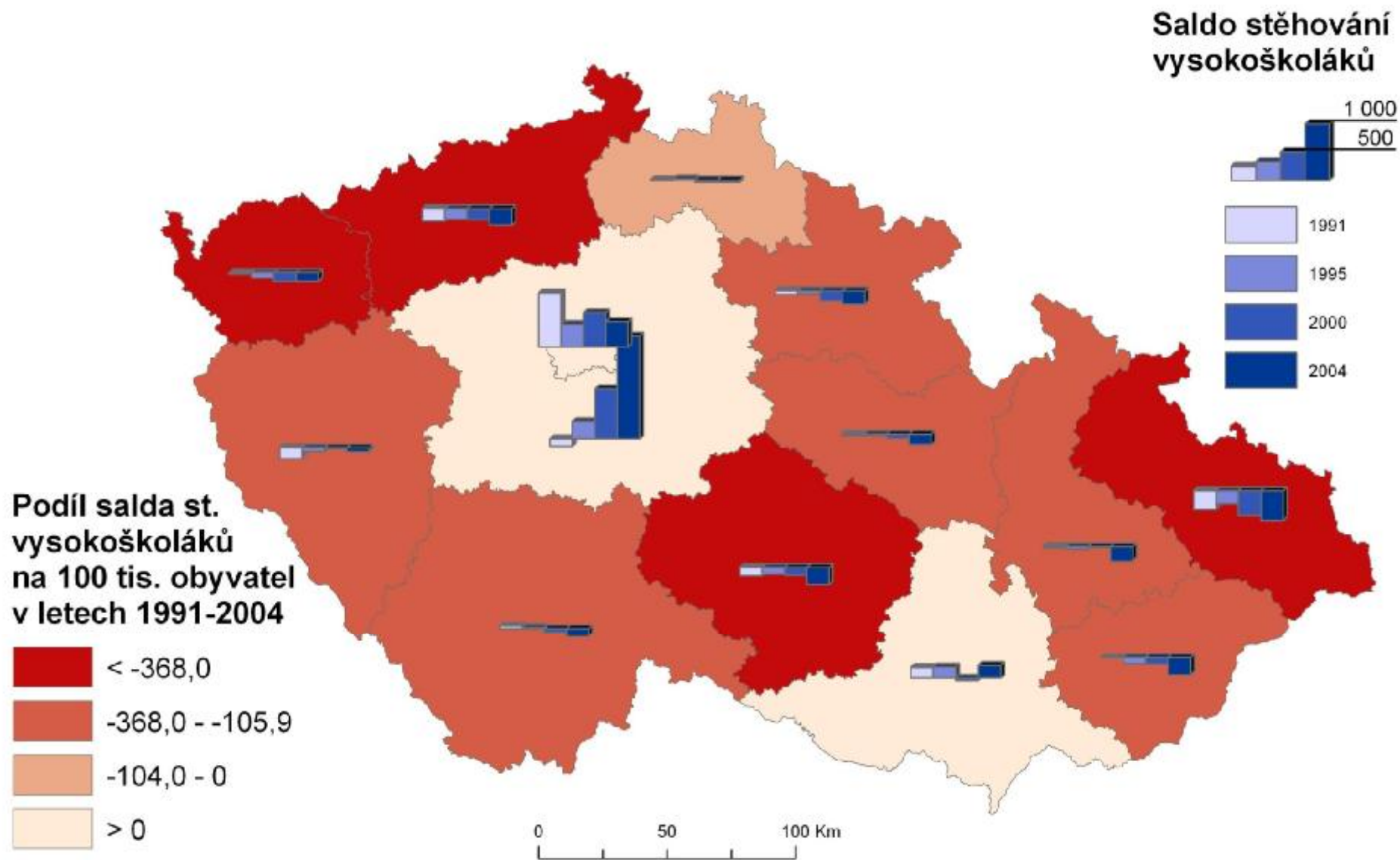
Podpora: Projekt financován z prostředků Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT) a z prostředků Ministerstva zemědělství ČR (MŽP) v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OPVK) - specifický záměr č. 1/2014: Podpora rozvoje vysokých škol.

Podpora: Projekt financován z prostředků Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MŠMT) a z prostředků Ministerstva zemědělství ČR (MŽP) v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OPVK) - specifický záměr č. 1/2014: Podpora rozvoje vysokých škol.

Vývoj počtu obyvatel v obcích Česka v letech 2010/2001

Vývoj salda stěhování vysokoškoláků v letech 1991-2004 v krajích Česka

Hlavní směry migrace vysokoškoláků mezi kraji Česka v letech 1991-2004

příčiny vzniku, udržování a expanze sociálně deprivovaných oblastí a lokalit

- různorodost rezidenčních prostředí
- sociální nerovnosti, deprivace, exkluze

důsledky existence sociálně deprivovaných oblastí a lokalit

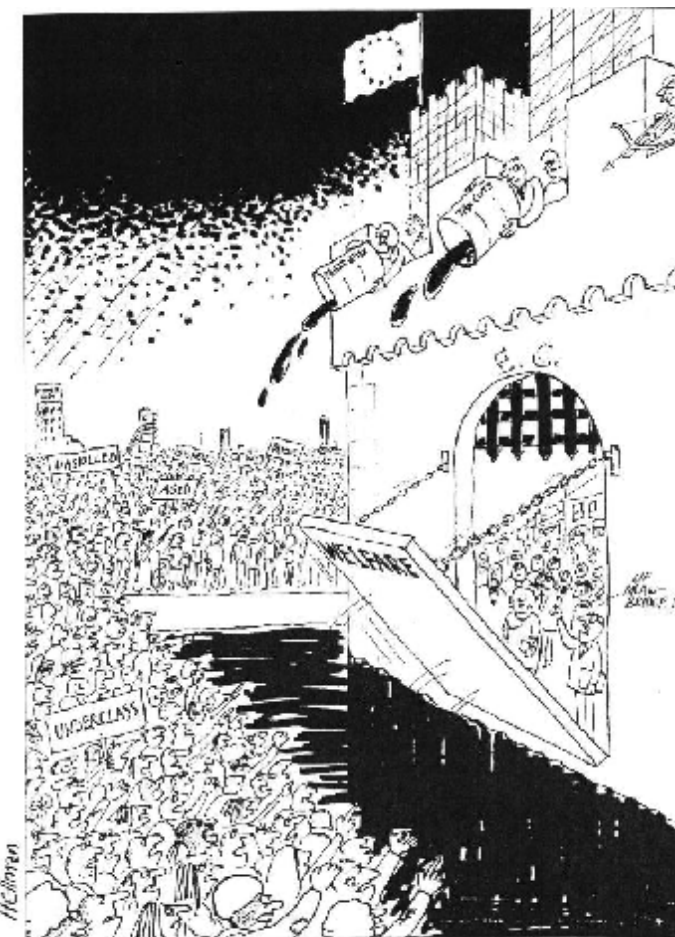
- Reprodukce nerovností, úpadku, chudoby - vytváření **uzavřených světů**
- Reprodukce sociálně-prostorových disparit a segregace - vytváření **paralelních světů**

sociálně deprivované oblasti a lokality

- sociálně deprivované **lokality v kontextu** měst a regionů - rezidenční diferenciaci/segregaci určují sociálně silní a mobilní
- nejen ekonomické postavení a diskriminace, ale velký vliv **diskurzu a symbolického vyloučení**
- **zdroje nerovností a oblasti reprodukce** nerovností
- **vícenásobné nerovnosti** utvářené v konkrétních místech každodenního života

pohled dopředu

- **strukturální podmíněnost** životů dalších generací
- křižovatky na nichž se rozhoduje o **nových „path-dependencies“**
- kritické posouzení budoucích **důsledků** (nezbytnost poznat mechanismy vzniku a utváření SPF a vztahy ke zbytku společnosti)
- návrhy na **zmírnění** negativních důsledků, **vyvarování se** sociálním konfliktům

Děkuji za pozornost